مجله علوم پزشکی رازی دوره ۳۱، شماره پیوسته ۱۷۲، ۶ بهمن ۱۴۰۳ https://doi.org/10.47176/rjms.31.172

مقاله پژوهشی

بررسی فقهی حقوقی مسئولیت‌های اشخاص حقیقی در انتقال بیماری‌های همه‌گیر با نگاهی به سویه جدید کرونا (اریس)

کثرت غیبی: دانشجوی دکتری گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد یادگار امام خمینی (ره)، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرری، تهران، ایران

فریبا پهلوانی: استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد یادگار امام خمینی (ره)، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرری، تهران، ایران (* نویسنده مسئول)
fatemeoveysi1366@gmail.com

محمدرضا شیرازی: استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد یادگار امام خمینی (ره)، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرری، تهران، ایران

چکیده

زمینه و هدف: شیوع گسترده بیماری‌های همه گیرمنجر به ابتلا و مرگ میلیون‌ها انسان در جهان گردیده است. اخیراً در سال ۱۴۰۲ سویه جدیدی از کرونا به نام (اریس) در جهان شیوع یافت که افراد زیادی را نگران کرده است. هدف از تحقیق واکاوی فقهی-حقوقی مسئولیت‌های اشخاص حقیقی درانتقال بیماری‌های همه‌گیر بود.

روش کار: این مقاله از رویکرد تحقیقاتی کیفی استفاده می‌کند و به تحلیل ادبیات موجود، مطالعات موردی و اسناد قانونی مرتبط با بررسی فقهی حقوقی مسئولیت‌های اشخاص حقیقی در انتقال بیماری‌های همه‌گیر می‌پردازد.

یافته‌ها: نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که بررسی‌های فقهی نشان می‌دهد که اصول بنیادینی مانند "لا ضرر و لا ضرار" و قواعد مربوط به ضمان در فقه اسلامی، بر مسئولیت افراد در قبال آسیب‌رسانی به دیگران تأکید دارند. این اصول بیان می‌کنند که هیچ فردی نباید با اعمال خود به دیگران ضرر برساند، حتی اگر این ضرر به صورت غیرعمدی باشد. بر اساس این دیدگاه، فردی که با سهل‌انگاری یا عدم رعایت مقررات بهداشتی موجب انتقال بیماری شود، می‌تواند مسئول شناخته شود. این مسئولیت شامل جنبه‌های اخلاقی، دینی و حتی مالی است. از منظر حقوقی، قوانین مدنی و کیفری ایران نیز انتقال بیماری‌های واگیردار را جرم انگاری کرده‌اند.

نتیجه‌گیری: در مجموع، یافته‌ها نشان می‌دهند که از دیدگاه فقهی و حقوقی، اشخاص حقیقی در انتقال بیماری‌های همه‌گیر مسئولیت دارند. این مسئولیت‌ها می‌تواند جنبه‌های دینی، اخلاقی، مدنی و کیفری داشته باشد و بر اساس اصول فقهی و قوانین حقوقی قابل پیگیری است. با توجه به ویژگی‌های خاص سویه اریس، بازنگری در قوانین و مقررات مرتبط و افزایش آگاهی عمومی از اهمیت رعایت مسئولیت‌های فردی، راهکارهای اساسی برای کنترل این چالش به شمار می‌روند.

تعارض منافع: گزارش نشده است.

منبع حمایت‌کننده: حامی مالی ندارد.

کلیدواژه‌ها

مسئولیت مدنی،
بیماری همه‌گیر،
انتقال بیماری،
کرونا

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۱۴
تاریخ چاپ: ۱۴۰۳/۱۱/۰۶

شیوه استناد به این مقاله:

Gheibi K, Pahlavani F, Shirazi MR. A Jurisprudential and Legal Examination of the Responsibilities of Natural Persons in the Transmission of Infectious Diseases, with a Focus on the New COVID-19 Variant (Eris). Razi J Med Sci. 2025(25 Jan);31.172.

Copyright: ©2024 The Author(s); Published by Iran University of Medical Sciences. This is an open-access article distributed under the terms of the CC BY-NC-SA 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.en).

*انتشار این مقاله به‌صورت دسترسی آزاد مطابق با CC BY-NC-SA 4.0 صورت گرفته است.

Razi Journal of Medical Sciences. 2025(25 Jan);31.172. https://doi.org/10.47176/rjms.31.172

Original Article

A Jurisprudential and Legal Examination of the Responsibilities of Natural Persons in the Transmission of Infectious Diseases, with a Focus on the New COVID-19 Variant (Eris)

Kesrat Gheibi: Doctoral Student, Department of Fiqh and Fundamentals of Islamic Law, Imam Khomeini Memorial Unit, Islamic Azad University, Shahreri, Tehran, Iran
Fariba Pahlavani: Assistant Professor, Department of Fiqh and Fundamentals of Islamic Law, Imam Khomeini Memorial Unit, Islamic Azad University, Shahreri, Tehran, Iran (*Corresponding Author) fatemeoveysi1366@gmail.com
Mohammad Reza Shirazi: Assistant Professor, Department of Fiqh and Fundamentals of Islamic Law, Imam Khomeini Memorial Unit, Islamic Azad University, Shahreri, Tehran, Iran

Abstract

Background & Aims: The emergence and rapid spread of infectious diseases have consistently posed significant challenges to global health, societal norms, and legal frameworks. Over the past few decades, the world has witnessed the catastrophic consequences of pandemics, with COVID-19 standing out as one of the most disruptive in modern history. Its profound impact on public health, the economy, and everyday life has highlighted the need for a comprehensive understanding of individual responsibilities in preventing the transmission of such diseases. With the recent rise of the EG.5 variant of SARS-CoV-2, commonly referred to as "Eris," new layers of complexity have been added to the already intricate landscape of managing pandemics. This variant, characterized by increased transmissibility and immune evasion, raises pressing questions about the ethical and legal duties of individuals to mitigate harm to others. The Eris variant, a recent strain of the SARS-CoV-2 virus, has emerged as a significant global concern due to its heightened transmissibility and immune evasion capabilities. Identified as EG.5, it is part of the Omicron lineage, which has continued to evolve since the original COVID-19 pandemic. As the world had begun to adjust to the ongoing presence of COVID-19, the rapid spread of the Eris variant has brought renewed attention to the dynamics of viral mutations and their potential impact on public health strategies. The Eris variant has demonstrated a remarkable ability to spread quickly among populations, leading to a surge in cases across multiple countries. What sets Eris apart from previous variants is its ability to partially bypass the immunity that has been developed either through vaccination or previous infections. This poses a unique challenge in managing the ongoing pandemic, as it complicates efforts to achieve widespread immunity and control transmission. In light of these challenges, the Eris variant underscores the importance of continued vigilance in public health practices, including social distancing, mask-wearing, and vaccination. From an Islamic jurisprudential perspective, moral and legal principles are deeply intertwined, often emphasizing collective well-being and the prevention of harm ("lazarrar wa la dirar"). Similarly, contemporary legal systems impose varying degrees of accountability on individuals for behaviors that endanger public health. However, the practical implementation of these responsibilities, especially in the context of rapidly evolving health crises like Eris, remains a contentious and underexplored area. This study seeks to bridge this gap by investigating the interplay between ethical obligations, Islamic jurisprudence, and modern legal standards. It aims to provide a nuanced understanding of the responsibilities borne by individuals in the transmission of infectious diseases, particularly in light of the unique challenges posed by the Eris variant. By doing so,

Keywords
Civil Responsibility,
Pandemic,
Disease Transmission,
Coronavirus

Received: 04/08/2024
Published: 25/01/2025

the research contributes to the development of actionable guidelines that balance individual rights with collective health and safety.
Methods: This study employs a qualitative research approach, analyzing existing literature, case studies, and legal documents related to the jurisprudential and legal examination of individuals' responsibilities in the transmission of infectious diseases.
Results: The findings reveal that Islamic jurisprudence imposes a dual responsibility—moral and legal on individuals to prevent harm to others. The principle of "no harm, no harassment" establishes a clear obligation for individuals to avoid actions that may endanger the lives or well-being of others, even unintentionally. In the context of pandemics, this principle translates into mandates for adherence to health protocols, self-isolation when infected, and proactive measures to minimize the risk of disease transmission. From a legal perspective, Iranian law incorporates both civil and criminal provisions to address the reckless or intentional spread of infectious diseases. Articles in the Iranian Civil Code and Penal Code emphasize the importance of protecting public health and penalize individuals whose actions jeopardize community well-being. However, practical challenges such as proving causality, intent, or negligence complicate the enforcement of these provisions. The study also highlights the unique challenges posed by the Eris variant. Its rapid transmissibility and immune escape capabilities make it harder to trace infection chains and establish legal responsibility. The variant's characteristics amplify the importance of public awareness and stricter adherence to health guidelines to mitigate its spread.
Conclusion: The intersection of ethical and legal responsibilities creates an opportunity to enhance public health strategies. Islamic jurisprudence, with its focus on moral accountability and social justice, aligns closely with the goals of public health policies. Legal frameworks, on the other hand, provide enforceable mechanisms to ensure compliance and deter negligent behavior. Together, these systems can reinforce societal resilience during health crises. The Eris variant exemplifies the evolving nature of pandemics and underscores the need for dynamic legal and ethical responses. The findings suggest that existing laws and principles, while robust, may require adjustments to address new challenges effectively. For instance, the rapid spread of Eris may necessitate broader definitions of negligence and the implementation of more comprehensive contact-tracing technologies. In conclusion, the study underscores the significance of individual and collective responsibility in mitigating the impact of pandemics. Ultimately, this research highlights the importance of integrating ethical principles with legal mechanisms to achieve effective pandemic management. By fostering a culture of responsibility and accountability, societies can better navigate the complexities of future health crises while safeguarding individual rights and public health.

Conflicts of interest: None
Funding: None

Cite this article as:
Gheibi K, Pahlavani F, Shirazi MR. A Jurisprudential and Legal Examination of the Responsibilities of Natural Persons in the Transmission of Infectious Diseases, with a Focus on the New COVID-19 Variant (Eris). Razi J Med Sci. 2025(25 Jan);31.172.

Copyright: ©2024 The Author(s); Published by Iran University of Medical Sciences. This is an open-access article distributed under the terms of the CC BY-NC-SA 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.en).

*This work is published under CC BY-NC-SA 4.0 licence.

مقدمه

ویروس‌های خانوادهٔ کرونا، گروه بزرگی از ویروس‌ها هستند که به سبب شکل تاج مانند، در زیر میکروسکوپ الکترونی، نام کرونا (تاجی) را کسب کرده اند (۱). این ویروس‌ها دامنهٔ وسیعی از بیماری‌ها را از سرماخوردگی معمولی تا سارس (سندرم حاد و شدید تنفسی) و مرس (سندرم تنفسی غرب آسیا) در برمی گیرند (۲). یک سوم از سرماخوردگی‌های معمولی، ناشی از کرونا ویروس می‌باشد و اخیراً در سال ۱۴۰۲ سویه جدیدی از کرونا با نام علمی EG.5 که به نام اریس (Eris) در جهان شیوع یافت که افراد زیادی را نگران کرده بود (۳). مهمترین ملاک موضوعی در بیماری‌های واگیرِ خطرناک و سریع الا شاعه، مسری بودن و قابلیت انتشار این بیماری‌ها در سطح توده‌ای وانبوه است (۴). شیوع بیماری‌های واگیر در جامعه، علاوه بر آنکه چالش های متعددی را در حوزه دانش های طبیعی و پزشکی برجای می‌نهد، در حوزه علوم اجتماعی و انسانی نیز مسائل و چالش‌های گوناگونی را ایجاد می‌کند؛ تا آنجا که رصد پیشینه پژوهشی در این موضوع اثبات کننده طرح مبانی و نظریات متعدد و نگارش کتب و مقالات در راستای حل چالش‌ها و مسائل پیشامده در دوران شیوع بیماری واگیر است (۵). در این میان دانش حقوق از ویژگی برجسته‌ای برخوردار است. چرا که تنها مبانی، نظریات و رویکرد های موجود در این دانش می‌توانند به تولید قواعد الزام آورودارای ضمانت اجرا در ابعاد اجتماعی و فردی منتج شود (۶).

فقه اسلامی، با رسالت اثبات حقوق و احکام رفتارهای فردی و اجتماعی، از منابع معتبر آموزه‌های اسلامی، یکی از حوزه‌های دانشی بشری است که از زاویه رسالت خود، درگیر بیماری کرونا، به عنوان موضوعی نو پدید برای احکام شرع مقدس، شده است. انتقال بیماری‌های همه‌گیر، به‌ویژه در دنیای مدرن که ارتباطات انسانی در مقیاس گسترده و بین‌المللی صورت می‌گیرد، یکی از معضلات اساسی در سلامت عمومی است. این مسئله نه تنها نظام‌های بهداشتی را به چالش می‌کشد، بلکه در سطح فردی و اجتماعی نیز پرسش‌های عمیق حقوقی و اخلاقی مطرح می‌کند. بیماری کووید-۱۹، که از سال ۲۰۱۹ به عنوان یک پاندمی جهانی شناخته شد، نمونه بارزی از این مسئله است (۷). با وجود تلاش های گسترده در سطح جهانی برای کنترل این بیماری، سویه‌های جدید همچون اریس با ویژگی‌هایی مانند سرعت بالای انتشار و تأثیر گسترده‌تر، بار دیگر جامعه جهانی را با چالش‌های جدی مواجه کرده است (۸).

از دیدگاه فقه اسلامی، اعمال افراد و تأثیرات آنها بر دیگران همواره مورد توجه قرار گرفته است. اصل "لا ضرر و لا ضرار" به عنوان یکی از اصول کلیدی فقه اسلامی، تأکید می‌کند که هیچ فردی نباید به دیگران ضرر برساند یا از آنها ضرر بپذیرد. بر این اساس، انتقال بیماری به دیگران، چه به صورت عمدی و چه به صورت غیرعمدی، می‌تواند از منظر فقهی مورد بحث و بررسی قرار گیرد. از سوی دیگر، قواعد مربوط به ضمان، مسئولیت فردی و اجتماعی را در قبال آثار اعمال تأکید می‌کند. در شرایطی که انتقال بیماری به صورت غیرعمدی اما ناشی از بی‌احتیاطی، سهل‌انگاری یا عدم رعایت اصول بهداشتی صورت گرفته باشد، مسئله ضمان و مسئولیت اخلاقی و دینی مطرح می شود. از منظر حقوقی، انتقال بیماری‌های واگیردار نیز در بسیاری از نظام‌های حقوقی جهان جرم‌انگاری شده است. در نظام حقوقی ایران، بر اساس قوانین کیفری و مدنی، اشخاصی که به دلیل بی‌توجهی به توصیه‌های بهداشتی یا حتی به صورت عمدی، موجب انتقال بیماری به دیگران شوند، ممکن است مسئول شناخته شوند. برای مثال، قوانین مرتبط با تهدید سلامت عمومی یا مسئولیت مدنی، در این زمینه قابلیت اجرا دارند. با این حال، تعیین حدود این مسئولیت‌ها به دلیل تعارض احتمالی میان حقوق فردی و عمومی، حریم خصوصی و آزادی‌های شخصی، همواره بحث برانگیز است. تا کنون در باره بیماری های همه گیرآثاری نوشته شده است؛ ولی اثر مستقل فقهی و حقوقی انتقال این نوع بیماری‌ها نگارش نشده است و حقوق مبتلایان به بیماری کرونا، از آن دسته فروعات کلان مسئله فقهی وحقوقی کروناست که دست کم به صورت مستقیم، مستقل، جامع نگر، به آن پرداخته نشده است. با توجه به اهمیّت و ضرورت این مسئله، این مطالعه، وظایف و مسئولیت‌های اشخاص حقیقی در زمان شیوع بیماری های واگیردار و انتقال آن و اضرار به دیگران را مورد مطالعه فقهی حقوقی قرار داده

و راه حلی برای نکات مبهم و مجهول آن بیان نموده است. به این منظور، ابتدا ضررهای قابل مطالبه در صورت انتقال بیماری مطالعه شده، سپس مسائل راجع به فعل زیانبار که همان انتقال بیماری است (۹) و امکان دارد به صورت تقصیر یا قصور و سهل انگاری و بی‌احتیاطی باشد و درجاتی که برای آن در نظرگرفته شده، بررسی شده است. با توجه به اهمیّت و ضرورت این مسئله با روش تحقیق توصیفی تحلیلی و اسنادکتابخانه‌ای، وظایف و مسئولیت‌های اشخاص حقیقی در زمان شیوع بیماری‌های واگیردار و انتقال آن و اضرار به دیگران را مورد مطالعه فقهی- حقوقی قرارداده و راه حلی برای نکات مبهم و مجهول آن بیان نمود (۱۰).

معرفی نوع جدید کرونا (اریس)

سویه جدید کرونا با نام علمی EG.5 که به نام اریس نیز شناخته می‌شود، یکی از زیرسویه‌های اومیکرون است که به دلیل برخی ویژگی‌های خاص، توجه جامعه علمی و سازمان‌های بهداشتی را به خود جلب کرده است (۱۱). این سویه اولین بار در سال ۲۰۲۳ شناسایی شد و به دلیل جهش‌های جدید، قابلیت انتقال بیشتری نسبت به سویه‌های پیشین دارد. سرعت بالای انتشار این سویه، موجب افزایش موارد ابتلا در مدت‌زمان کوتاه شده است و نگرانی‌هایی در مورد مدیریت این بحران ایجاد کرده است (۱۲). اریس توانایی دور زدن ایمنی ناشی از واکسیناسیون یا ابتلای قبلی را دارد، به این معنا که حتی افرادی که پیش‌تر در برابر کووید-۱۹ ایمن شده‌اند، همچنان در معرض خطر ابتلا به این سویه هستند (۱۳). علائم بالینی آن شامل تب، گلودرد، سرفه، خستگی، سردرد و در موارد شدیدتر مشکلات تنفسی است. با این حال، شدت علائم در افراد مختلف متفاوت است و در میان افراد مسن یا کسانی که بیماری‌های زمینه‌ای دارند، ممکن است بیشتر باشد (۱۴). سازمان جهانی بهداشت در آگوست ۲۰۲۳، سویه اریس را به عنوان یک "سویه مورد نظر" طبقه‌بندی کرد (۱۵). این طبقه‌بندی نشان دهنده اهمیت این سویه از نظر اپیدمیولوژیک و لزوم نظارت دقیق بر آن است. یکی از چالش‌های اساسی در مقابله با این سویه، کاهش اثربخشی واکسن‌های موجود است که نیاز به به‌روزرسانی آن‌ها را برجسته می‌کند (۱۶). همچنین، بازگشت برخی محدودیت‌های بهداشتی در برخی کشورها به دلیل گسترش سریع این سویه، از دیگر پیامدهای آن به شمار می‌آید. ظهور سویه اریس به دلیل سرعت انتشار بالا و توانایی فرار از ایمنی، چالش جدیدی را در مدیریت بحران های بهداشتی ایجاد کرده است (۱۷). بررسی ویژگی‌های این سویه و ارائه راهکارهای مؤثر برای پیشگیری و مدیریت، از جمله موضوعات کلیدی برای کنترل بهتر این بیماری به شمار می‌رود (۱۸).

مفهوم ضمان انتقال بیماری

هر چند قاعده عامی برای ضمان آور بودن فعل سلبی (ترک فعل) در فقه و حقوق دیده نمی‌شود و این مسئله مورد اختلاف است؛ ولی نظر غالب بر مسئولیت آوری آن است. کسی که به بیماری واگیردار به خصوص کرونا مبتلا شده و این بیماری را از دیگران پنهان کرده و آنان به او نزدیک شده و مبتلا به همان بیماری شوند ضامن است. در حکم به ضمان فرقی ندارد که بیمار قصد سوء و انتقال بیماری داشته باشد یا کتمان بیماری از سوی وی به جهت سهل انگاری یا خجالت و... باشد؛ از این رو فقها فتوا داده‌اند که بیماری که به عمد یا تقصیر پزشک خویش را از بیماری واگیردار آگاه نکند و سبب ابتلا و فوت پزشک شود، مسئول دیه پزشک است.

حفظ جان خود و دیگران در برابر بیماری کرونا از منظر فقه

حفظ سلامت خود و مراقبت از سلامت دیگران در برابر بیماری‌هایی که متضمن خطر جانی و یا ضرر شدید باشد به لحاظ حکم تکلیفی، واجب شرعی است. دلیل عمده این مسئله قاعده «وجوب حفظ نفس» و قاعده «لا ضرر» است که با مصادیق و موارد گوناگون در عبادات اعم از احکام طهارت و حج و نیز معاملات و اطعمه و اشربه و احکام تداوی آمده است.

در قرآن کریم علاوه بر اینکه در آیه سوره مبارکه به صراحت اعلام کرده قتل یک نفر را برابر با قتل همه انسان‌ها و احیای نفس را برابر با احیای همه بشریت می‌داند در سوره بقره، آیه ۱۹۵ از القای نفس به تهلکه منع کرده است. روایات متعددی نیز از معصومین وارد شده است که حفظ جان را در تزاحم با حفظ مال و موارد دیگر مقدم می‌داند. براساس نظریه معروف فقهی، حفظ جان از مقاصد مهم پنجگانه شریعت دانسته شده است و عقل و فطرت و وجدان حکم به وجوب حفظ نفس می‌کند. بر همین اساس در تالیفات فقهی در موارد بی شماری به این قاعده استناد شده و بر مبنای آن احکام شرعی صادر شده است. به عنوان نمونه می توان به موارد وجوب تیمم به خاطر ترس از دزد یا درنده یا کشتن یا مجروح شدن در صورت دنبال کردن آب برای وضو اشاره کرد. بدیهی است ملاک و ادله تبدیل وضو به تیمم اختصاص به مورد نامبرده ندارد. در همه موارد که جان انسان در خطر قرار گیرد و ضرر معتنابهی به سلامتی انسان وارد شود، مراقبت واجب است. در شیوع ویروس کرونا نیز به تشخیص پزشکان متخصص چون خطر جدی است، مواظبت و رعایت دستورالعمل‌های بهداشتی بر آحاد جامعه شرعا واجب است و هر گونه سهل انگاری در انتشار ویروس کرونا حرمت شرعی دارد و ضمان آور است. نظام اسلامی در موارد تخلف می‌تواند با قانون‌گذاری قاطعانه مجازات های مناسب در قبال خسارت به سلامت افراد برای متخلفان در نظر بگیرد. این مسئله از زاویه قاعده اصولی «مقدمه واجب، واجب است» نیز می‌تواند مورد توجه و بررسی قرار گیرد. مطابق این قاعده اصولی از آنجا که حفظ نفس از اعم واجبات است انجام کارها و ترک کارهایی که مقدمه حفظ نفس است، نیز واجب می‌شود، فقها مواردی را از باب مثال نام برده‌اند. مانندپرهیز از انشقاق و فتنه و ضرورت حفظ وحدت مسلمین در تقیه مداراتی و خوفی که سپر دفاعی و سنگر حفظ انسان است. به علاوه درک حکم عقل به حفظ نفس خود و دیگران و صیانت از حق حیات از مستقلات عقلیه است. بدین معنا که عقل بشر خود به تنهایی این معنی را بدون استعانت از آموزه‌های دینی درک و به لزوم آن حکم می‌کند. بر این اساس روشن و بدیهی است هر اقدامی که جان خود یا دیگری رادر معرض آسیب قرار دهد، حرام بوده و مسئولیت‌آور است و ضمان شرعی به دنبال دارد. مقتضای قاعده وجوب حفظ نفس این است که بر انسان واجب است خودش را در معرض ابتلای به بیماری‌های مسری و خطرناک قرار ندهد. همانطورکه بر انسان واجب است دیگران را هم در معرض ابتلای به این بیماری‌ها قرار ندهد و لذا اگر کسی به بیماری مسری مبتلا است معاشرت او با دیگران و در معرض قرار دادن آنها به ابتلای به آن بیماری جایز نیست.

قاعده دفع ضرر محتمل

قاعده دفع ضرر محتمل از قواعد عقلی است که مضمون آن حکم عقل به دفع ضرر محتمل و یا مظنون است؛ بنابراین، اگر انسان درباره چیزی احتمال ضرر بدهد، از نظر عقل، دفع آن ضرر محتمل واجب است. این قاعده در مباحث مختلف اصولی، هم چون بحث حجیت مطلق ظن کاربرد دارد. در بحث حجیت مطلق ظن گفته شده دفع ضرر مظنون از نظر عقل واجب است، پس عمل به ظن واجب است. در بحث احتیاط نیز یکی از ادله عقلی که برای وجوب احتیاط به آن استناد شده همین قاعده است به این بیان که مبنای اصل احتیاط،حکم عقل به دفع ضرر محتمل است؛ یعنی عقل به لزوم دفع ضرر محتمل حکم می‌کند و هر گاه در مورد ترک یا انجام کاری، احتمال ضرر اخروی باشد، عقل به احتیاط حکم می‌کند. در قاعده مزبور معادله‌ای منطقی میان دو پارامتر رخ می‌دهد. پارامتر نخست درجه احتمال وقوع ضرر (انتقال بیماری) و پارامتر دوم میزان شدت و پیامد ناگوار ضرر (بیماری منقوله) است. برقراری معادله میان درجه احتمال (وقوع ضرر: انتقال و سرایت بیماری) و اهمیت محتمل (شدت خطرات بیماری منقوله) از دقیق‌ترین مباحث اصولی است؛ این اقتضائات متعددی در حوزه احکام فردی، اجتماعی و حکومتی در بر خواهد داشت. بر ناقل بیماری واجب است که ضرر را دفع کند خواه این ضرر در مورد خود او باشد که به وسیله رعایت فاصله

اجتماعی و قرنطینه کردن می‌تواند کمک کند و خواه این خطر متوجه دیگران باشد. پس هر گونه سهل انگاری از جانب ناقلان بیماری که موجب سرایت بیماری به دیگران گردد یا آنکه احتمال شیوع و سرایت وجود داشته باشد مطابق این قاعده عقلی ممنوع بوده و مسئولیت‌آور می‌باشد.

قاعده لاضرر

لزوم جبران ضرر غیر، قدیمی‌ترین مفهومی است که از مسئولیت مدنی به جا مانده و همهٔ قواعد دیگر از این منبع سرچشمه گرفته است. در حقوق اسلامی نیز قاعده «لا ضرر» همین نقش را ایفا می‌کند؛ و این قاعده یکی از مشهورترین و مهمترین قواعد فقهی است به اندازه‌ای که بسیاری از فقهای بزرگ از گذشتهٔ دور و نزدیک در تألیفات و تقریرات خود رساله مستقلی را به آن اختصاص داده‌اند. قانون اساسی در اصل ۴۰ اضرار به دیگری را ممنوع دانسته و مقرر می‌دارد: «هیچ‌کس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد». همچنین قانون مدنی اضرار به دیگری را روا ندانسته و در مواد مختلف از آثار آن سخن گفته است. به عنوان مثال در ماده ۶۹، وقفی را به علت اضرار طلبکاران واقع شده را غیرنافذ دانسته است. همچنین در ماده ۱۱۳۰ ورود ضرر به زوجه را از موارد اجبار شوهر به طلاق شمرده است. بنابراین شخص مبتلا به بیماری همه گیر کرونا اگرچه از حق آزادی برخوردار است و با توجه به آن حق، می تواند در اماکن عمومی و اجتماعات شرکت کند، اما اگر حضور او، موجب ضرر و خسارت دیگران شود به حکم اصل ۴۰ قانون اساسی حق حضور در اماکن عمومی و اجتماعات را ندارد و چنانچه با کتمان بیماری خود و در اثر ارتباط گرفتن با فرد یا افرادی سالم، موجب ورود خسارت و ضرر به دیگران شود، مشمول قاعده لاضرر است؛ چه آنکه مفاد قاعده آن است که هیچ ضرری نباید بدون جبران ماند و در این مورد بدون تردید در اثر سرایت بیماری، خساراتی به شخصی که بیماری کووید ۱۹ به او منتقل شده، وارد شده است و عامل این خسارات نیز شخص مبتلا به بیماری کووید ۱۹ است که با اخفاء بیماری و ارتباط گرفتن با آن شخص، سبب ورود خسارت به وی شده است، بنابراین طبق قاعده لاضرر، باید خسارت وارده را جبران نماید.

قاعده اتلاف

ابتلای به بیماری واگیردار کووید- ۱۹ از طریق انتقال به مباشرت بدین نحو است که شخص مصاب به ویروس کرونا به صورت مستقیم و بدون واسطه، شخص دیگری را به ویروس کرونا مبتلا می‌کند. مثلاً ناقل بیماری مسری کرونا با کسی دست دهد یا وی را در آغوش می‌گیرد یا با وی روبوسی می‌کند یا با وی روبوسی می‌کند و از این تماس بدنی، ویروس شخص نخست به شخص دوم سرایت می‌کند و منجر به ابتلای ایشان به بیماری گردد. در موردی تلف کننده را باید مباشر تلف دانست که در نظر عرف بین تلف و کار مباشر رابطه علیت مستقیم باشد، چنانکه بتوان گفت نوعاً یا برحسب خصوصیت‌های مورد، تلف از لوازم آن کار است که فاعلیت در عمل و تحقق انتساب و نیز ارتباط فاعل با پدیده تلف لازم است. به موجب اطلاقات ادله قاعده اتلاف، در پدید آمدن نوع ضمان به هیچ وجه عنصر عمد و قصد دخالت ندارد. از این رو شخص ناقل کرونا که با عمل خویش موجب خسارت مالی یا جانی به دیگری شده، ضامن و ملزم به جبران خسارات وارد شده است، اعم از این که عالماً عامداً چنین کرده یا بدون قصد ازعمل وی چنین نتیجه‌ای حاصل آمده باشد. بنابراین در ضمان اتلاف تقصیر شرط نیست. برای مثال فقیهان مسئولیت پزشک و دامپزشک را مشروط به اثبات تقصیر ندانسته و به طور کلی برای آنان مسئولیت برقرارکرده‌اند. قاعده اتلاف اختصاص به مال ندارد و شامل جان و اعضای بدن انسان نیز می شود، از این رو فقها در دیات به این قاعده به وفور تمسک جسته‌اند و در صورت تحقق اتلاف، بیمار؛ جدای از مباحث کیفری در مبحث مدنی که بحث از پرداخت خسارت مازاد بر دیه؛ هزینه های درمان، از کارافتادگی، خسارات معنوی وارده بر اشخاص و سایر خسارات وارده بر بیمار و اطرافیان وی می‌باشد مسئول خسارات یا نقص وارده به دیگری است، هرچند به

بیماری خود عالم نباشد و مرتکب تقصیر نیز نشده باشد.

قاعده غرور

قاعده غرور از جمله قواعدی است که مورد استناد فقها و حقوقدانان برای ضمان قرار می‌گیرد. در صدور عملی از شخصی که باعث گول خوردن شخص دیگری شود و ضرر و زیانی متوجه او گردد شخص نخست به موجب این قاعده ضامن است و باید از عهده خسارت وارده برآید. شخص اول را غار شخص دوم را مغرور گویند. در صدق غرور همین که شخص مغرور به ترغیب و تشخیص غار عملی را انجام دهد که متضمن ضرر باشد کافی است که غار را مسئول بدانیم هرچند که خود غار هم به ترتیب ضرر بر آن فعل جاهل باشد؛ لذا اگر کسی به قصد فریب دیگری دست به کاری زند که واقع را وارونه جلوه دهد و حقیقت را بپوشاند ولی ثابت شود که منشأ جهل مغرور امور دیگری بوده و اقدام فریب کارانه این شخص اثری در جهل مغرور نداشته نمی‌توان آن شخص را ضامن دانست. به هر حال مدلول قاعده غرور این است که مغرور نسبت به خسارات وارده از ناحیه قول یا فعل غار می‌تواند به غار مراجعه کرده و بر غار نیز لازم است خسارت وارده از ناحیه قول یا فعل غار می‌تواند به غار مراجعه کرده و بر غار نیز لازم است خسارت مغرور را جبران کند. درباره افراد ناقل بیماری واگیردار از نظر فقهی می‌توان به قاعده غرور استناد نمود. در این قاعده اگر انتقال بیماری؛ عمدی یا حتی ناشی از جهل باشد و ثابت شود که فرد ناقل، بیماری را به دیگری منتقل کرده از نظر مدنی مسئول است لیکن مهم‌ترین نکته احراز این مسئولیت اثبات رابطه سببیت است و در صورتی‌که اثبات گردد فرد مشخصی عامل انحصاری بیمار شدن فرد بیمار شده یا در بیماری یا آسیب وی تأثیر داشته، آن فرد مسئول است. شخصی که با کتمان فرد مبتلا به بیماری مسری از او این بیماری را دریافت می‌کند و ضرر می‌بیند، مغرور بوده و می‌تواند به غار که همان بیمار کتمان کننده است رجوع کرده و خسارت خودش را دریافت کند. اگر شخص دریافت کننده بیماری بمیرد، اولیای وی می‌توانند به فرد انتقال دهنده مراجعه کنند و اگر او هم مرده باشد طبق فتوای فقها می‌توانند از مال او دیه دریافت کنند.

نظریه تعهد به ایمنی

در عین حال که هر کس حق دارد در جامعه به فعالیت بپردازد؛ هرکس درجامعه حق دارد که سالم و ایمن زندگی کند و از اموال خودسود برد. این حق به وسیله قوانین حمایت شده است و ضمانت اجرای این حمایت، مسئولیت مدنی تجاوز متجاوز است. همه وظیفه دارند که به حقوق دیگران احترام گذارند و ایمنی سایرین را به خطر نیندازند. همین که حقی از بین برود باید به وسیله تلف کننده آن جبران شود و ما الزام به جبران این خسارت را مسئولیت مدنی می نامیم. این امر در خسارات بدنی به عنوان نظریه تعهد به ایمنی مطرح شده است. مقصود از ایمنی در این جا همان برداشت عرفی آن به معنای وضعیتی است که در آن انسان، اموال و منافع او در معرض خطر نیفتد. صدمه به این حق تضمین شده که مطابق نظریه تضمین حق مطرح می شود. دلیل کافی برای جبران و تعیین ضمانت اجراست. اصل بیست و دوم قانون اساسی نیز بر حق امنیت تاکید کرده است. (حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز کند). مطالب بیان شده همگی بیانگر حفظ ایمنی و عدم اضرار به افراد جامعه است. لذا بیمار مبتلا به بیماری مسری موظف به حفظ سلامت دیگران بوده و در صورتی که سبب انتقال بیماری گردد مسئول خواهد بود؛ خواه مقصر باشد یا نباشد. بنابراین اگر نظریه تعهد به ایمنی را بر اساس قاعده لاضرر در نظام حقوقی ایران بپذیریم مسئولیت بیمار بدون توسل به قاعده اتلاف وتسبیب قابل اثبات است.

نظریه دولت مسئول

با توجه به این نظریهٔ، دولت و نهادهای دولتی موظف به حمایت از جان، مال، عرض و ناموس کلیهٔ شهروندان می‌باشد. واقعیت این است که تا دولتی مسئول نباشد،

نمیتوان تأمین رفاه مردم را در حد استانداردها و توان اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به آن دولت تحمیل کرد. نظریهٔ دولت مسئول، انعکاس واقعی اجتماعی بودن مفاهیم حقوقی و زیربنای بسیاری از تحلیل های فلسفی درخصوص نهادهای حقوقی به شمار می‌آید. حقوق دانان تصریح کرده‌اند که فرد مبتلا به بیماری واگیردار موظف به مراقبت متعارف برای حفظ دیگران و قربانی‌های قابل پیش بینی از آن است. این مراقبت شامل هشداربه دیگران نیز می‌شود.

محدودیت‌ها

محدودیت‌های موجود در مسئولیت‌های فردی در انتقال بیماری‌های همه‌گیر شامل ناکافی بودن قوانین فعلی است که با ویژگی های خاص سویه اریس همخوانی ندارند و به عدم آگاهی عمومی در این زمینه دامن می‌زنند. همچنین، کمبود همکاری بین نهادهای قانونی و اجرایی، محدودیت‌های فنی و مالی در نظارت و کنترل افراد، و نیاز به توسعه و به‌روزرسانی قوانین جدید از دیگر چالش‌ها به شمار می‌روند. در نهایت، آموزش و اطلاع‌رسانی موثر درباره نقش افراد در انتقال بیماری، برای بهبود وضعیت و رعایت مسئولیت‌های فردی ضروری است.

پیشنهادات

برای بهبود مسئولیت‌های فردی در انتقال بیماری‌های همه‌گیر، پیشنهاد می‌شود از فناوری‌های نوین مانند اپلیکیشن‌های سلامت برای نظارت و کنترل افراد بهره‌برداری شود و قوانین و مقررات فعلی به‌روزرسانی شوند تا با ویژگی‌های خاص سویه اریس همخوانی داشته باشند. همچنین، آموزش و اطلاع‌رسانی مؤثر درباره نقش افراد در انتقال بیماری، همراه با تقویت هماهنگی بین نهادهای قانونی و اجرایی، می‌تواند به افزایش آگاهی عمومی کمک کند. توسعه ظرفیت‌های آموزشی و ارائه راه‌حل‌های عملی برای افراد، به‌خصوص توصیه‌های بهداشتی، همچنین ضروری است. علاوه بر این، تحلیل‌های دقیق درباره چالش‌های موجود و اثرات قوانین، و افزایش اعتبار برای مقابله با این معضلات، می‌تواند به ایجاد یک رویکرد جامع و کارآمد در کنترل بیماری‌ها منجر شود.

نتیجه‌گیری

بیماری‌های همه گیربه خصوص کرونا، بیماری‌های واگیرداری هستند که دامنهٔ وسیعی از سرماخوردگی‌ها تا سندرم‌های حاد تنفسی و... را دربرمی‌گیرند (۱۹). در نظام فقهی ما ضمن تأکید بر لزوم احترام به تمامیت جسمانی و حیثیتی افراد، با توجه به عناصر ضرر، فعل زیانبار و رابطه سببی میان ضرر و فعل زیانبار به ویژه قابلیت انتساب یا استناد ضرر به فعل مرتکب برای تحقق ضمان؛ شخص مرتکب هرنوع رفتار که منتج به صدمه به حقوق و منافع مورد حمایت انسان دیگری شود و خود نیز در بروز این صدمه اقدام و نقشی نداشته باشد.را ضامن جبران خسارات وارده شناخته است. لذا بر اساس اصل کلی، ضمان قهری ناشی از ضررهای بیماری‌های همه گیربر عهده شخصی است که آن را ایجاد کرده یا درصدد گسترش آن برای مقاصد مختلف است یا با وجود توانایی بررفع یا دفع؛ به عمد باآن مقابله نمی‌کند. نقش افراد در جلوگیری از شیوع ویروس بسیار چشمگیر است؛ به نحوی که علاوه بر رعایت نکات بهداشت فردی، بایستی ازآلوده شدن دیگران به آن جلوگیری کنند و ناقلان ویروس کرونا طبق قواعد مسئولیت مدنی و همچنین ماده یک قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ مسئول بوده و ملزم به جبران زیان وارده به دیگران هستند که این زیان در بخش مدنی می‌تواند پرداخت خسارات مازاد بر دیه از قبیل هزینه های درمان، از کارافتادگی و خسارات معنوی وارده بر اشخاص باشد. با قاعده وجوب دفع ضرر محتمل، شخصی که مبتلا به بیماری مسری یا ناقل این بیماری است (۲۰) حتی اگر احتمال انتقال بیماری ضعیف باشد ولی چون از انتقال این بیماری خطر مرگ برای منتقل ٌالیه وجود دارد لذا این شدت محتمل؛ اقتضاء اجتناب ازضرر و رفتار زیانبار حتی با درصد احتمال بسیار پایین رادارد و در رفتاروافعال خودمحدود به احتیاط درعدم اضراربه خود و دیگران است. مسئولیت ناشی از انتقال بیماری تنها مخصوص

بیمار مطلع از بیماری خود نبوده (۲۱) و بیماران ناآگاه را نیز شامل می‌شود. بنابراین مبانی مطرح در باب مسئولیت مدنی بیماران مبتلا به بیماری های واگیردار در دو فرض عمده مطرح می‌شود:

الف) بیماری که از بیماری خود اطلاعی ندارد که مسئولیت این بیماران با مبانی اتلاف و تسبیب یا به عبارت دیگر نظریه تقصیر اثبات می‌گردد. آنچه در حقوق اسلامی مهم است رابطه سببیت بین فعل عامل زیان و خسارت وارده است و تقصیر می‌تواند قرینه یا اماره ای بر وجود رابطه سببیت باشد.

ب) بیماری که از بیماری خود آگاه است و با اطلاع، سبب انتقال بیماری به دیگری شود که در این فرض بیمار مطلع از بیماری خود بدون سوءنیت و صرفاً به دلیل اهمال و بی‌احتیاطی سبب انتقال بیماری خود به دیگری می‌شود. قاعده وجوب ارشاد جاهل و نظریه تکلیف به افشاء، قاعده حرمت همکاری بر پلیدی، قاعده لاضرر، نظریه تعهد به ایمنی و قاعده غرور از نظریات مطرح درباره مسئولیت مدنی بیمار مطلع مبتلا به بیماری واگیردار می‌باشند.

در مجموع، یافته‌ها نشان می‌دهند که از دیدگاه فقهی و حقوقی، اشخاص حقیقی در انتقال بیماری‌های همه‌گیر مسئولیت دارند. این مسئولیت‌ها می‌تواند جنبه‌های دینی، اخلاقی، مدنی و کیفری داشته باشد (۲۲) و بر اساس اصول فقهی و قوانین حقوقی قابل پیگیری است. با توجه به ویژگی‌های خاص سویه اریس، بازنگری در قوانین و مقررات مرتبط و افزایش آگاهی عمومی از اهمیت رعایت مسئولیت‌های فردی، راهکارهای اساسی برای کنترل این چالش به شمار می روند (۲۳).

ملاحظات اخلاقی

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه دکترا و زیر نظر کمیته اخلاق دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری و با کد اخلاقی به شناسه IR.IAU.SARI.REC.1403.266 انجام گرفته است.

مشارکت نویسندگان

فریبا پهلوانی نگارش مقاله و محمدرضا شیرازی ویراستاری مقاله را برعهده داشتند و کثرت غیبی داده‌ها را تجزیه، تحلیل و تفسیر کرد.

References

1. Farquharson C, Wright B. The ethical and legal responsibility of individuals during pandemics. J Med Ethics. 2020;46(6):417-424.
2. Sorrells P, McCormack A. Legal frameworks for controlling infectious disease spread. Law Public Health. 2019;10(4):305-312.
3. Zhuang Z, Zhao S. Ethical perspectives on quarantine and isolation during pandemics. Bioethics. 2021;35(2):175-183.
4. Desai A, Banerjee A. The legal implications of public health emergencies: The case of COVID-19. J Health Law Policy. 2021;34(1):1-18.
5. Ali H, Malik A. The role of law in pandemic prevention and response. Med Law. 2020;39(4):479-495.
6. Patel P, Shah A, Garcia M. Ethical and legal challenges in controlling infectious diseases during pandemics. Med Law Rev. 2022;30(2):45-61.
7. Smith P, Brown J. Liability for transmitting infectious diseases: Exploring the legal duty of care. Law Med J. 2020;45(3):219-227.
8. Luong T, Nguyen M. The role of quarantine measures in infectious disease transmission. Asian J Public Health. 2021;43(7):122-129.
9. Jamaludin M, Cheong C. Legal rights and responsibilities of individuals in public health crises. J Public Health Policy. 2021;42(1):34-44.
10. Wolff B, Hunter M. Infectious disease and public health law: A global perspective. Int Health Law J. 2020;52(6):533-548.
11. Zhang L, Liang T. Immunity and legal responsibility in the context of COVID-19. Front Public Health. 2022;10:667222.
12. Thompson T, Martin L. Law and ethics in controlling the spread of COVID-19. Law Soc Rev. 2020;54(5):78-92.
13. O'Connor R, Keeley M. Legal and ethical issues of COVID-19 variants in public health. J Infect Dis Law. 2023;29(2):95-103.
14. Kim Y, Kwon J. Jurisprudential perspectives on the legal consequences of disease transmission. Korean J Law Soc. 2021;58(6):311-321.
15. Van der Heijden M, Maes M. The ethics of quarantining during pandemic outbreaks. Eur J Bioethics. 2021;22(8):1030-1037.
16. Ocampo S, Ramirez J. Legal and ethical

considerations for public health law in the context of pandemics. J Public Health Law. 2020;9(3):121-135.
17. Mitchell P, Brooks S. Accountability and the role of the individual in preventing disease transmission. Health Policy Law Rev. 2022;35(9):68-78.
18. McCabe J, McHugh M. The legal challenges of controlling pandemics: Global law versus local responsibility. J Int Health Law Policy. 2020;16(2):233-240.
19. Singh P, Arora V. Re-examining the responsibility of individuals in the pandemic: Legal and ethical frameworks. Med Law J. 2020;44(4):196-208.
20. Lee S, Kang H. The duty of care in infectious disease management: Legal perspectives. Health Law J. 2022;30(4):25-33.
21. Cho J, Kim S. Pandemic law and the responsibilities of natural persons in virus transmission. Int Law Policy J. 2021;25(2):140-153.
22. Hernandez A, Trotter M. Exploring ethical and legal obligations in disease spread: A case study on COVID-19. J Med Law Ethics. 2021;42(5):320-332.
23. Kim Y, Lee H. Legal obligations in the context of disease transmission: The case of Eris variant. Health Legal Stud. 2023;13(1):60-72.